

TƏLİM TEXNOLOGİYALARI ОБУЧАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ LEARNING TECHNOLOGIES

UOT 371

Sadiq Kazım oğlu Sadiqov

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının dosenti

MÜASİR TƏLİM TEXNOLOGİYALARININ TƏTBİQİ YOLLARI

Садыг Казым оглы Садыгов

*доцент Азербайджанской Государственной Академии Физического
Воспитания и Спорта*

ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Sadig Kazim Sadigov

*assistant professor of
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sports*

WAYS TO IMPLEMENT MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Xülasə. Məqalədə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi yolları, pedaqoji diaqnostikanın texnologiyasının işlənməsi, innovasiya sözünün mənası, müəllimin şərhinə daxil olan təlim metodları, təlim texnologiyaları anlayışları, pedaqoji sistemin təkmilləşdirilməsi, psixoloji texnologiyalar, XXI əsrdə metodik sistem, yeni interaktiv texnologiyalar, interaktiv prosesin məqsədi bu proses iştirakçılarının davranış modeli, fəal təlim metodları, pedaqoji diaqnostikanın texnologiyasının işlənməsi, təlimin nəzarət-korrektə texnologiyası, müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri və başqa problemlər verilmişdir.

Açar sözlər: *milli strategiya, innovasiya, interaktiv, intensiv, ekstensiv, qnostik, konstruktiv, suqqestiv, kommunikativ, modul, reyting, pedaqoji texnologiya, elmilik, bilik, bacarıq, vərdiş, perseptiv, ardıcılıq, korrektə, diaqnostika, sağlamlıq*

Резюме. В статье описываются пути внедрения современных образовательных технологий. Автором рассмотрены такие проблемы как: разработка технологии педагогической диагностики, значение слова инновация, методы обучения, включенные в комментарии преподавателя, понятие образовательных технологий, совершенствование педагогической системы, психологические технологии, методологическая система в XXI веке, новая интерактивная технология. Отмечается, что цель интерактивного процесса - моделировать поведение участников данного процесса, активные методы обучения, обучение контрольно-корректирующей техники, педагогические способности учителя и так далее.

Ключевые слова: *национальная стратегия, инновация, интерактивная, интенсивная, экстенсивная, гностическая, конструктивная, суггестивная, коммуникативная, модульная, рейтинговая, педагогическая технология, научность, знания, умение, навыки, перцептивная, последовательность, коррекция, диагностика, здоровье*

Summary. The article describes the ways of introducing modern educational technologies. The author considers such problems as: the development of pedagogical diagnostics technology, the meaning of the word innovation, teaching methods included in the teacher's comments, the concept of educational technologies, the improvement of the pedagogical system, psychological technologies, the methodological system in the 21st century, new interactive technology. It is noted that the purpose of the interactive process

is to model the behavior of the participants in this process, active teaching methods, teaching control and corrective techniques, the pedagogical abilities of the teacher, and so on.

Key words: national strategy, innovation, interactive, intensive, extensive, gnostic, constructive, suggestive, communicative, module, rating, pedagogical technology, scientific, knowledge, skill, habit, perceptive, consistency, correction, diagnostics, health.

Biz XXI yüzilin ilk illərini yaşayırıq. Bu gün doğulan, dünyaya gələn uşaqlar, bu gün ilk addımlarını atan körpələr XXI yüzilin son illərinin dünyəvi məsələlərini həll edəcəklər, bəşəriyyəti yaşadacaqlar.

“Millətimizin sabahı” dediyimiz uşaqlar həyatımızın gələcəyi, ömrümüzün davamıdır. Onların təlim-tərbiyəsinə, sağlamlığına düzgün münasibət bəşəriyyətin aydın sabahının, parlaq gələcəyinin təminatıdır. XX əsrdə yaşayacaq nəsillərin təlim-tərbiyəsinin, sağlamlığının, xoşbəxt həyatının təməli bugünümüzdən başlayır.

2011-2021-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamının başlıca məqsədi müasir və innovativ təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açmaqla, onun iqtisadi inkişafın mühüm amilinə çevrilməsini təmin etməkdir.

İnnovasiya sözü ingiliscə, “innovation” sözündən götürülmüşdür. Mənası “yenilik” deməkdir. Pedaqoji innovasiya dedikdə, təlim, tərbiyə, təhsil prosesinin gedişini və nəticələrini yaxşılaşdırmaq məqsədilə pedaqoji sistemdə həyata keçirilən yenilik başa düşülür. İnnovasiya pedaqoji sistemin daxili ehtiyatları hesabına baş verir. İnnovasiya sözünün əvvəlindəki “in” hissəsinin mənası da daxili deməkdir. Pedaqoji sistemin yeniləşməsi çox vacib və aktual ideyadır. Çünki təhsil cəmiyyətin simasıdır.

Pedaqogikada innovasiya iki yanaşmadan ibarət olub, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin nəticəsi kimi, pedaqoji ustalığ və şəxsi yenilik kimi araşdırılır: birincisi, adətən innovasiya, yenilik dövründən sonra uzun mübarizələrin nəticəsi kimi cəmiyyət tərəfindən tətbiq edilməsi üçün bir model olaraq qəbul olunur (bunun əsasında sonralar yeni pedaqoji texnologiyalar yarana bilər). İkinci yanaşmada isə innovasiya yenilik kimi qəbul olunmayaraq birinciyə arxalanır. Kazan araşdırımacısı İ. Qareyev belə bir nəticəyə gəlmişdi ki, “XX əsrdə metodik sistem, müəllif məktəblərini yaratmış üç qrup novator müəllim olub. Əsrin əvvəlində S. Frene, M. Montessori, D. Düi, R. Şteyner, S.T. Şatski, M.M. Pistrak,

A. Smacarenko və başqaları, əsrin ortalarında V.S. Suxomlinski, Ş. Amonaşvili, L. Zankov, V.V. Davıdov, C. Lisenkova və s. XX əsrin axırında Y. Konarjevski, O. Cametis, Q. Qabduhin, V. Şatalov, V. Dyacenko, Q. Lozanov, F. Bunyatova, P. Erdniyev və başqaları olmuşlar (2008).

Professor Y.Ş. Kərimov “Təlim metodları” (2009) kitabında yazır: “Keçən əsrin axırlarında praktik novator müəllim Fatma Bünyatova yeni interaktiv texnologiyanın üzərində işləmişdir. O, bu gün yeni kimi səslənən bir çox məsələləri qeyri-dəqiqliklərə yol verməklə bir qədər səthi olsa da 10-15 il əvvəl qoymuş və müəyyən nəticə almışdır.

Müəllimin şərhinə daxil olan təlim metodlarına nəql, izah, məktəb mühazirəsi, müsahibə, təlim diskussiyası, illüstrasiya metodu, demonstrasiya metodu, videometod, çalışmalar, laboratoriya metodu, problemlə-laborator metod, praktik metod, idraki (didaktik) oyunlar, proqramlaşdırılmış təlim metodları, öyrədici-nəzarət metodu, situasiya metodu, kitab üzərində iş metodu daxildir.

Hazırda interaktiv metodlar, fəal təlim metodları, təlim texnologiyaları anlayışlarına tez-tez rast gəlirik. Xarici beynəlxalq təşkilatlar, milli qurumlar, müasir təlim metod və texnologiyalarının təbliği müəllimlər arasında yayılması ilə əlaqədar 20 ilə yaxındır ki, seminarlar, mühazirələr, layihələr keçirirlər. Öyrənilən yeni tərz, metod, vasitə və yanaşmalar yaradıcılığı, müstəqilliyi inkişaf etdirməklə yanaşı, insan şəxsiyyətini, onun insanlara, təbiətə, cəmiyyətə münasibətini, mənəvi dünyasını və s. inkişaf etdirməli, zənginləşdirməlidir. Əvvəlcə interaktiv sözü haqqında: “interaktiv” anlayışı ingilis dilindən dilimizə, o cümlədən digər dillərə keçmədir.

Hazırda “interaktiv pedaqogika”, “interaktiv təlim”, “interaktiv” təlim metodları” və yaxud, yığcam olaraq “interaktiv metodlar” ifadələrinə tez-tez rast gəlirik. Yeni anlayış kimi meydana çıxan “interaktiv pedaqogika” ifadəsini ilk dəfə 1975-ci ildə alman tədqiqatçısı Hans Frits işlətməmişdir. Alimin tədqiqatlarında interaktiv prosesin məqsədi bu proses iştirakçılarının

davranış modelini dəyişdirmək və yaxşılaşdırmaqdır. O, interaktiv metodlar haqqında interaktiv tərbiyə prosesi kimi danışır. Belə ki, alimə görə təlimdə interaktivliyi müəllim və şagirdin qarşılıqlı təsir – əməkdaşlıq qabiliyyəti kimi izah etmək olar. *İnter* – (ingilis dilində *Enter*) – *ara* (*insanlar arası*), qarşılıq (insanların qarşılıqlı anlaşması, əməkdaşlığı, işi) və s. kimi başa düşülür. Bəs fəal təlim metodları nədir? Bu anlayış XX əsrin 80-cı illərindən Azərbaycanda işlənməyə başlamışdır. “Fəal” sözü bəlli olduğu kimi, daha işlək, hərəkdə, təsirdə olan mənəsinə verir. Fəal təlim metodlarının interaktiv təlim metodları ilə yaxınlığı mahiyyətindən doğur, lakin seçim təsirinə görə bir-birindən fərqlənir.

Pedaqoji sistemin təkmilləşdirilməsinin iki yolu var: 1) İntensiv (fransızca – gücləndirmək, məhsuldarlığı artırma); 2) Ekstensiv (latınca – genişləndirmək, uzatmaq). İntensiv yol – pedaqoji sistemin inkişafını daxili ehtiyatlar hesabına həyata keçirməyi nəzərdə tutur. Ekstensiv yol isə pedaqoji sistemin inkişafı üçün əlavə qüvvələrin (investisiyaların), yeni vasitələrin, avadanlıqların, texnologiyaların, kapital qoyuluşunun cəlb edilməsidir.

Pedaqoji texnologiya dedikdə, qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq, bilik, bacarıq, vərdiş və münasibətləri formalaşdırmaq və onlara nəzarəti həyata keçirmək üçün əməliyyatlar kompleksi başa düşülür. Pedaqoji texnologiyada müəllimin fəaliyyətini aşağıdakı funksional komponentlərə ayırmaq olar:

- 1) qnostik (idraki) komponent;
- 2) layihələşdirici komponent;
- 3) konstruktiv komponent;
- 4) təşkilatçılıq komponenti;
- 5) kommunikativ (ünsiyyət) komponent.

Qnostik komponentə daxildir: təlim, təhsil-tərbiyənin məqsədləri, tədris etdiyi fənnin məzmunu barədə biliklər, şagirdləri öyrənmək, təlim prinsiplərini və texnologiyalarını öyrənmək, öyrədici və tərbiyəedici məşğələlər keçirmək və s.

Layihələşdirici komponent uzaq məqsədləri (perspektivləri), əməliyyatları, vasitələri özündə birləşdirir; layihələşdirmə cinsi fərqlər nəzərə almaqla həyata keçirilməlidir.

Konstruktiv komponent qarşıdakı məşğələni hazırlamaq üçün əməliyyatlar kompleksini nəzərdə tutur.

Təşkilatçılıq komponenti. Pedaqoji texnologiyalarda əməliyyatlar və hərəkdə fiziki cəhətdən hiss olunur. Psixoloji texnologiyalar gizli xarakter daşıyır. Bu, konkret insanın psixikasında baş verən əməliyyatlar və hərəkdədir. Amma pedaqoji və psixoloji texnologiyalar arasında dəqiq sərhəddi müəyyənləşdirmək olduqca çətindir. Pedaqoji texnologiyalara təlim texnologiyası, tərbiyə texnologiyası, inkişaf texnologiyası, diaqnostika texnologiyası aiddir.

Təlim texnologiyası dedikdə, bilik, bacarıq və vərdişləri formalaşdırmaq üçün əməliyyatlar komplekti başa düşülür. Tərbiyə texnologiyası dedikdə, nisbi, sabit və müntəzəm olaraq ümumiləşən münasibətlərin məqsədyönlü formalaşdırılması üçün əməliyyatlar komplekti başa düşülür. İnkişaf texnologiyası təlim və təhsil-tərbiyə texnologiyası ilə əlaqədardır.

Pedaqoji sistemin təkmilləşməsi iki yolla həyata keçirilir: 1. İntensiv yol; 2. Ekstensiv yol. İntensiv yol pedaqoji sistemin daxili ehtiyatlarını işə salmaqla bağlıdır. Məsələn, yeni metodlar tətbiq etməklə şagirdlərə müstəqil iş bacarıqları aşılamaqla onları özünütəhsilə cəlb etmək intensiv yoldur. Ekstensiv yol pedaqoji prosesə əlavə vaxt və vəsait cəlb olunmasını nəzərdə tutur.

Respublikamızda müasir dövrdə sosial-iqtisadi proseslərin inkişaf istiqamətlərini xarakterizə edən başlıca xüsusiyyətlərdən biri də informasiyanın rolunun əhəmiyyətli surətdə artmasıdır. Təhsil sisteminin təlim-tərbiyə, idarəetmə, qiymətləndirmə və s. fəaliyyət növlərinin təkmilləşdirilməsində informasiyanın rolu böyükdür. Həmçinin təhsil sistemi inkişafın başlıca istiqamətlərini xarakterizə edir. Təhsil sisteminə informasiyalardan istifadəyə kortəbii sürətdə yanaşma yüksək səviyyədə subyektivliyə gətirir və informasiya cəmiyyətinin inkişaf tendensiyaları ilə ziddiyyət təşkil edir. Baxılan problemin həlli təhsil prosesinə müasir pedaqoji texnologiyaların tətbiqi nəticəsində mümkündür. Pedaqoji diaqnostikanı belə müasir texnologiyalara aid etmək olar. Şagirdlərin biliyinin inkişaf mərhələsinə müxtəlif faktorlardan bu və ya digər formada alimlər, tədqiqatçılar münasibət bildirmişlər.

Diaqnostika nəticəsində informasiyanı almaq üçün aşağıdakı prinsiplərə istinad olunur:

1. Diaqnostik proqnozvermə istiqamətliyi prinsipi;
2. Pedaqoji kommunikatıvlik prinsipi;
3. Sosial normativ xarakterlilik prinsipi;
4. Elmilik prinsipi;
5. Peşəkarlığın məqsədamüvafıqlıq prinsipi;
6. Fasiləsizlik prinsipi;
7. Tamlıq prinsipi;
8. Ardıcılıq prinsipi.

Pedaqoji diaqnostikanın texnologiyasının işlənilməsi prosesində təcürbi və nəzəri metodlardan istifadə edilir. Onlara sorğu, müşahidə, müsahibə, anketləşdirmə, söhbət, təbii və diaqnostik eksperiment, modelləşdirmə aid edilir.

Müəllimlik peşəsi insan fəaliyyətinin çox mürəkkəb növünə aiddir. Pedaqoji funksiya müəllimə peşə bilikləri və bacarıqlarını tətbiq etmək istiqamətini göstərməkdir. Pedaqoji fəaliyyətin başlıca istiqamətlərini şagirdlərin təlimi, təhsili, tərbiyəsi, inkişafı və formalaşması təşkil edir. Bu işlərin hər birində müəllim çox konkret işlər görür. O, özü bu başlıca funksiyanı nə qədər dərinədən başa düşsə, öz şagirdlərinə də bir o qədər müstəqillik, təşəbbüsçülük, sərbəstlik verər.

Müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri yeddi qrupa ayrılır:

1. *Təşkilatçılıq qabiliyyəti* – müəllimin uşaqları birləşdirmək, onları məşğul etmək, vəzifələri bölüşdürmək, işi planlaşdırmaq, görülən işə yekun vurmaq və s. bacarığında özünü göstərir.

2. *Təlim* (öyrətmək, didaktik) qabiliyyəti – tədris materialının əyani vasitələri, avadanlığı seçmək və hazırlamaq, tədris materialını başa düşülən şəkildə, aydın, ifadəli, inandırıcı nəql etmək, tədris – idrak fəallığını yüksəltmək, idrak maraqlarını və onların mənəvi tələbatlarını stimullaşdırmaq bacarığı daxildir.

3. *Perseptiv qabiliyyət* – şagirdlərin daxili aləmini görmək bacarığında onların emosional vəziyyətini obyektiv qiymətləndirməkdə psixikasının xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaqda özünü göstərir.

4. *Kommunikativ (ünsiyyət) qabiliyyəti* – müəllimin şagirdlər, onların valideynləri, həmkarları, tədris müəssisəsinin rəhbərləri ilə pedaqoji cəhətdən məqsədyönlü münasibət qura bilməsində özünü göstərir.

5. *Suqgestiv (təlqinedici) qabiliyyət* – şagirdlərə emosional – iradi təsir göstərməkdən ibarətdir.

6. *Tədqiqatçılıq qabiliyyəti* – pedaqoji situasiyaları və prosesləri dərk etmək və obyektiv qiymətləndirmək bacarığıdır.

7. Elmi-idraki qabiliyyət – seçdiyi sahə üzrə elmi bilikləri mənimsəmə qabiliyyətidir.

Bu qabiliyyətlər içərisində aparıcı və köməkçi qabiliyyətlər vardır. Didaktik və təşkilatçılıq qabiliyyəti aparıcı qabiliyyətlərə aiddir. Qalanları isə köməkçi qabiliyyətlər hesab olunur.

Hazırda pedaqoji texnologiyaların adı altında pedaqoji prosesdə müsbət nəticələrə gətirib çıxaran pedaqoji ideallar kompleksi başa düşülür. Habelə, tam və sistemli pedaqoji texnologiyada mövcud olması və onlardan bir sıra ölkələrdə istifadə olunması diqqəti cəlb edir:

1. Təbii təlim texnologiyaları;
2. Modul-reyting texnologiyası;
3. İntegrativ təlim texnologiyası;
4. Parasentrik təlim texnologiyası;
5. Biliklərin tam mənimsənilməsi texnologiyası;
6. Fərdi təlim texnologiyası;
7. Kooperativ təlim texnologiyası;
8. Təlimin nəzarət-korrektə texnologiyası.

Biliyin tam mənimsənilməsi, texnologiyanın reallaşdırılması zamanı şagirdlərin fəaliyyətinin nəticələrinin hesaba alınması və qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif formalardan istifadə edilir. Bu zaman korrektə, diaqnostik və yekun məqsədi həyata keçirilir. Kooperativ təlim texnologiyasının əsasında şagirdlərin fəaliyyətini fərdi işdən briqada formasına və əksinə keçirməsində müxtəlif vasitələrdən istifadənin bir-birini əvəz etməsi durur.

Problemin məqsədi müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi yollar nəzərdə tutulmuşdur.

Problemin vəzifələri:

- biliyin yeni nəsllə verilməsi texnologiyasına diqqəti cəlb etmək.

- yüksək ixtisaslı mütəxəssislər və elmi-pedaqoji kadrlar yetişdirməkdən ibarətdir;

Problemin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.

Qarşıya qoyulan məqsədi həyata keçirməklə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi yollarının elmi quruluşu və bütövlükdə elmi sistemi aydınlaşdırılır.

Tədqiqat prosesindən belə **nəticəyə** müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi yollarının sistemi tədqiq olunur.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika / A.N. Abbasov, H.Ə. Əlizadə. -Bakı, -2000.
2. Ağamalıyev R. Azərbaycan təhsili XXI əsrə doğru: idarəetmə, prioritet, islahatlar. -Bakı, -1998.
3. Ağayev, Ə. Pedaqogika / Ə. Ağayev, Y. Talibov, A. Eminov, İ. İsayev. -Bakı, -2006.
4. Əsgərov Ş. Təhsilimiz dünən, bu gün, sabah. -Bakı, -2003.
5. Kərimov, Y. Təlim metodları / Y. Kərimov. -Bakı, -2007.
6. Mahmudov, M.C. Bolonya prosesi: problemlər, perspektivlər, reallıqlar. / Mahmudov M.C., -Bakı: Elm və təhsil, -2009. -503 s.
7. Mehrabov, A.O. Pedaqoji texnologiyalar. / Mehrabov A. və b. -Bakı, -2006.
8. Mehrabov, A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri / A. Mehrabov. - Bakı, -2007
9. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. -Bakı, -2009.
10. Veysova Z. Fəal (interaktiv) təlim: Müəllim üçün vəsait. -Bakı, -2007.

E-mail: SadiqSadiqov official@mail.com
Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. D.Q. Quliyev,*
ped.ü.fəls.dok., dos. V.P. Bəşirov
Redaksiyaya daxil olub: 22.05.2023